Máj

Karel Hynek Mácha · 1836

RYCHLÝ PŘEHLED

Literární druh	**Lyrika a epika** (poezie). Vilémův příběh drží báseň pohromadě, ale většinu textu zabírají popisy přírody a Vilémovy úvahy.
Literární žánr	**Lyrickoepická báseň** (poema). Báseň má děj, ale je vyprávěn v útržcích. Čtenář vždycky vidí jen jednu konkrétní část celého děje doprovázenou úvahy nebo popisy přírody.
Literární směr	**Romantismus** (19. století). V Máji se projevuje těmito prvky: hlavní hrdina Vilém je vyvržený ze společnosti, tragická láska, noční příroda a otázky na to, co se stane po smrti.
Časoprostor	**Krajina u Doks pod Bezdězem, rok neurčený.** Jezero (dnešní Máchovo), žalářní věž a popraviště na pahorku. První tři zpěvy proběhnou během pár dnů, čtvrtý až o sedm let později.
Vypravěč	**Er-forma. Ve čtvrtém posledním zpěvu ich-forma poutníka Hynka**, který své jméno prozradí až v posledním verši básně.
Kompozice	**Čtyři zpěvy, dvě intermezza, věnování a úbvodní vlastenecký předzpěv.** Děj jde chronologicky, mezi třetím a čtvrtým zpěvem je ale sedmiletá mezera. Intermezza děj neposouvají, jen zachycují náladu.

DĚJ V KOSTCE

1. ZPĚV

Za májového večera čeká u jezera **Jarmila** na svého milého Viléma. Místo něj ale připluje plavec se zprávou, že **Vilém** sedí ve věži a zítra ho popraví za vraždu jejího svůdce. Nad hladinou zůstane jen stín bílých šatů a z hlubin zazní její jméno. **Jarmila se utopila**.

2. ZPĚV

Vilém čeká ve vězení na popravu a vzpomíná. Jako dítě ho otec vyhnal z domu, a on skončil mezi loupežníky a stal se jejich vůdcem. Zabil svůdce své dívky a teprve pak poznal, že to byl jeho otec. Vinu svaluje na otce. Poté se noří do existenciálních úvah a dostane strach, že po smrti nebude **nic**.

INTERMEZZO I

O půlnoci se na popravišti slétnou **duchové mrtvých** a rozdělí si úkoly na zítřejší pohřeb nového ducha. Promlouvá celá přírody (třeba žáby, vítr, měsíc, mlha, rosa).

3. ZPĚV

Ráno vedou **Viléma** na popraviště. U kaple se rozhlédne po kraji, kde vyrůstal. **Kat** mu setne hlavu a tělo vplete do velkého dřevěného kola. Celé to končí krásným májových večerem jako na začátku.

INTERMEZZO II

V lesním údolí sedí Vilémovi **loupežníci** a truchlí. Dokola opakují, že vůdce zemřel.

4. ZPĚV

Po sedmi letech přijede poutník a uvidí Vilémovu lebku na kole. Hostinský mu vypráví příběh. Na jaře se vrací, sedí pod kolem a přemýšlí, že i jeho dětství je pryč. V posledním verši zavolá hrdlička i jeho jméno - **Hynek,** což je Máchovo jméno.

© Knížky s Vítkem · Autorské dílo chráněné zákonem č. 121/2000 Sb. Neoprávněné kopírování a šíření je přísně zakázáno. · knizkysvitkem.cz

Postavy, témata a motivy

POSTAVY

Vilém — Vůdce loupežníků

Lidé mu říkají **„strašný lesů pán“**. K loupežníkům se dostal proto, že ho otec jako dítě vyhnal z domu. Miluje **Jarmilu** a zabije svého otce, který ji svedl. Vlastní vinu odmítá: prý jen potrestal provinění svého otce.

Jarmila — Vilémova dívka

Krásná dívka, kterou svedl **Vilémův otec**. Vilém ji přesto miluje. V básni skoro nemluví. Jakmile se dozví, že Vilém zemře, **utopí se v jezeře**. Mácha jí říká „anjel padlý“.

Hynek — Poutník

Mladý muž, který sedm let po popravě projíždí kolem popraviště a nechá si Vilémův příběh vyprávět. Vilémův osud ho zasáhne tak, že se na místo na jaře vrátí.

Vilémův otec — Svůdce

V básni nevystupuje, mluví se o něm jen jako o svůdci. Přesto stojí za celou tragédií: **vyhnal syna z domova**, čímž z něj udělal loupežníka, a později svedl jeho dívku. Jméno se čtenář nikdy nedozví.

MOTIVY

- **Máj a hlas hrdličky:** Verš **„Byl pozdní večer, první máj“** se v obměnách vrací pětkrát. Často po něm hrdlička volá jiné jméno, na konci básně všechna tři najednou.
- **Jezero: Střed celé krajiny.** Zrcadlí hory i hvězdy a je to místo, kam zmizí Jarmila. Vilém ho vidí z okna své cely.
- **Ztracené dětství:** Vilém i Hynek na ně vzpomínají **stejnými verši**. Dětství je pro oba ztracený ráj, ke kterému se nedá vrátit.

TÉMATA

Smrt a nicota

Druhý zpěv je celý o tom, co přijde po smrti. **Vilém** si nepředstavuje soud ani trest, ale tmu bez konce a bez času. Pro křesťanského čtenáře v roce 1836, zvyklého na nebe a peklo, byla taková představa šokující.

Vina a trest

Vilém zabil vlastního otce, ptá se ale, **čí je to vina**. Otec ho vyhnal z domu a tím z něj udělal loupežníka. Otec také svedl jeho dívku. Vilém tedy zaplatil svým životem za provinění svého otce.

Příroda proti člověku

Mácha ve vlastním výkladu básně napsal, že chce oslavit **májovou přírodu** a postavit ji proti různým dobám lidského života. Krása krajiny proto nikdy neodpovídá tomu, co lidé prožívají: nejkrásnější ráno v básni je ráno Vilémovy popravy.

HLAVNÍ MYŠLENKA

Máchovi bylo pětadvacet, když Máj vydal vlastním nákladem, a zbývalo mu půl roku života. Do básně vložil otázku, kterou si zjevně kladl i sám za sebe: co zbude z člověka, až skončí. Vilémovo **nic** je odpověď, jakou česká literatura do té doby nedala: žádné nebe, žádné peklo, jen prázdno bez času a bez konce. V době národního obrození to bylo nepřijatelné. Proti tomuhle lidskému konci staví Mácha v kontrastu přírodu, která znovu rozkvete každý máj, ať se děje s lidmi cokoli. Ráno Vilémovy popravy je proto krásné slunečné ráno. **Příroda se obnovuje pořád dokola, člověk dostane jediný život, a i ten mu může vzít nepřízeň osudu.**

© Knížky s Vítkem · Autorské dílo chráněné zákonem č. 121/2000 Sb. Neoprávněné kopírování a šíření je přísně zakázáno. · knizkysvitkem.cz

Literárněhistorický kontext

AUTOR A JEHO ŽIVOT

Narodil se v roce 1810 v Praze na Malé Straně jako **Ignác**. Jméno si sám počeštil na Hynka a přidal si i Karel. Otec byl krupař a rodina se stěhovala do stále chudších čtvrtí. Vystudoval filozofii a práva, hrál ochotnické divadlo a hlavně chodil pěšky po zříceninách hradů, které si kreslil. V roce 1834 došel až do Benátek.

Doba po něm chtěla, aby literatura budila národ. Mácha místo toho psal o jednotlivci, o osudu a o smrti, a proto ho vrstevníci odmítli. Deníky si vedl v šifrách a otevřeně v nich psal i o sexu se snoubenkou **Eleonorou "Lori" Šomkovou**. Rozluštil je až o půl století později spisovatel **Jakub Arbes**.

V roce 1836 dokončil práva. V den, kdy se mu narodil syn Ludvík, nastoupil jako advokátní praktikant v **Litoměřicích**. Za pět týdnů tam po hašení požáru zemřel na střevní infekci, nejspíš choleru. Bylo mu pětadvacet. Pohřbili ho v den, na který měl domluvenou svatbu. Ostatky mu v roce 1939 převezli na **Vyšehrad**.

DALŠÍ DÍLA AUTORA

Křivoklad (1834)

Historická povídka o katovi, který doprovází vězněného krále **Václava IV.** na hrad Křivoklát. Kat je nemanželský potomek Přemyslovců a místo toho, aby vládl popravuje.

Marinka (1834)

Vypravěč potká v chudinské čtvrti na pražském Františku krásnou nemocnou dívku **Marinku** a jejího otce, který hraje na housle. Marinka brzy umírá.

Večer na Bezdězu (1834)

Vypravěč stráví večer ve zřícenině hradu **Bezděz** a přemýšlí, jak moc krátký je lidský život. Cestou dolů potká ženu, která nese dětskou rakev.

Cikáni (1835)

Mladý cikán a jeho starší druh **Giacomo** přijdou do kraje hraběte **Valdemara**. Giacomo hraběte zabije, aby pomstil svou milou, a teprve pak se ukáže, že hrabě byl otcem mladého cikána. Je to tedy podobný námět, který vidíme v Máji.

Pouť krkonošská (1833)

Snová próza. Poutník vystoupá na **Sněžku** a najde tam klášter mnichů, kteří smějí jednou za rok ožít. Nakonec dají přednost trvalé smrti před trvalým životem.

ROMANTISMUS

Romantismus přišel do Evropy na přelomu 18. a 19. století jako vzpoura proti rozumu a pořádku, které představovalo osvícenství. Postavil proti nim cit, fantazii a svobodu jednotlivce. Jeho hrdinou je člověk mimo společnost: loupežník, vězeň, vyhnanec. Nejraději se odehrává v noci a v divoké přírodě. Hlavními jmény jsou Angličan **George Gordon Byron** a Francouz **Victor Hugo**.

Máj má všechny tyhle znaky. Hlavní postavou je odsouzený vrah, děj se odehrává u nočního jezera a Intermezzo I zalidní popraviště duchy a mluvící mlhou. Byrona četl Mácha v německých překladech. Jeho vlastní romantismus je navíc **subjektivní**: básník se s hrdinou v posledním verši ztotožní. U nás to bylo nové, protože literatura měla tehdy hlavně sloužit národu.

> **Zajímavost:** Máj musel projít **cenzurou** zrovna v době, kdy cenzor Máchovi zakázal vydat román Cikáni. Přítel mu proto báseň vyložil jako zbožné dílo o marnosti pozemského světa. Cenzorovi, který byl kněz, se ta myšlenka zalíbila a Máj schválil **bez jediného škrtu**.

AUTOROVI SOUČASNÍCI

Karel Jaromír Erben (Česko)

Balady ve sbírce **Kytice** (1853) trestají provinění proti rodině. Máj se mu nelíbil, považoval jej za pesimistický, a tak napsal baladu **Záhořovo lože**, kde se lupič a otcovrah dlouhým pokáním vykoupí.

Josef Kajetán Tyl (Česko)

Autor hry **Fidlovačka** (1834), ze které pochází hymna Česka Kde domov můj. V pohádkové hře **Strakonický dudák** (1847) odejde muzikant Švanda do světa za penězi. Máj v časopise Květy odsoudil.

František Ladislav Čelakovský (Česko)

Sbírky **Ohlas písní ruských** (1829) a **Ohlas písní českých** (1839) napodobují lidovou poezii. O Máji se v dopisech vyjádřil odmítavě.

Karel Sabina (Česko)

Máchův přítel. V roce 1845 o něm napsal první velkou studii **Úvod povahopisný**. Později psal libreta, mimo jiné ke Smetanově opeře **Prodaná nevěsta** (1866).

Jan Kollár (Česko)

Rozsáhlá básnická skladba **Slávy dcera** (1824) oslavuje slovanskou vzájemnost znělkami o lásce k dívce jménem Mína. Před Májem to bylo nejvýznamnější dílo české poezie.

© Knížky s Vítkem · Autorské dílo chráněné zákonem č. 121/2000 Sb. Neoprávněné kopírování a šíření je přísně zakázáno. · knizkysvitkem.cz

Rozbor ukázky

UKÁZKA Z DÍLA

Byl pozdní večer — první máj —
večerní máj — byl lásky čas.
Hrdliččin zval ku lásce hlas,
kde borový zaváněl háj.
O lásce šeptal tichý mech;
kvetoucí strom lhal lásky žel,
svou lásku slavík růži pěl,
růžinu jevil vonný vzdech.
Jezero hladké v křovích stinných
zvučelo temně tajný bol,
břeh je objímal kol a kol;
a slunce jasná světů jiných
bloudila blankytnými pásky,
planoucí tam co slzy lásky.

Inverze · Zastaralá a knižní slova · Personifikace · Metafora · Přirovnání

Karel Hynek Mácha, Máj. Praha: Městská knihovna v Praze, 2016.

JAZYK A STYL DÍLA

- **Rytmus:** Mácha do české poezie prosadil jamb, tedy básnickou stopu, kde po nepřízvučné slabice následuje přízvučná. Střídá ho v různých délkách, takže se tempo básně mění podle toho, co se zrovna děje.
- **Slovní zásoba:** Vedle knižních tvarů jako „vlasť“ nebo „oud“ (úd, část těla) si Mácha tvoří vlastní složená slova: „růžojasný“, „širošírý“. Vznikají tak barvy a rozměry, pro které v češtině slovo nebylo.
- **Syntax:** Věty rozbíjí pomlčkami a nechává je nedopovězené. Scéna stětí je rozsekaná na tak krátké útržky, že čtenář vnímá jednotlivé pohyby kata místo souvislé věty.
- **Obraznost:** Nejtypičtější je oxymóron, spojení dvou slov, která se vzájemně vylučují: „mrtvé labutě zpěv“, „zbortěné harfy tón“. Vzniká tím obraz něčeho, co už není, a přesto pořád doznívá.

ROZBOR JEVŮ V UKÁZCE

Inverze — Figura

Obrácené pořadí slov oproti běžné větě.

Místo „borový háj zaváněl“ stojí ve verši „kde borový zaváněl háj“, takže se přívlastek utrhne od svého podstatného jména. Stejně přeházený je i verš o hrdličce. Rým tím vychází na poslední slovo.

> *„Hrdliččin zval ku lásce hlas" / „kde borový zaváněl háj"*

Zastaralá a knižní slova — Slovní zásoba

Slova, která se dnes běžně nepoužívají.

„Ku lásce“ je dnešní „k lásce“, „zaváněl“ znamená voněl, „žel“ je žal a „bol“ bolest. „Blankytný“ pak nebesky modrý. Pro Máchovy čtenáře to byl vznešený básnický jazyk, daleko od běžné mluvy.

> *„Hrdliččin zval ku lásce hlas" / „zvučelo temně tajný bol" / „bloudila blankytnými pásky"*

Personifikace — Trop

Neživá věc jedná nebo cítí jako člověk.

V ukázce nevystoupí ani jeden člověk, a přesto se všechno chová lidsky: mech šeptá, strom lže, slavík zpívá růži a břeh objímá jezero. Lásku prožívá příroda místo postav.

> *„O lásce šeptal tichý mech" / „kvetoucí strom lhal lásky žel" / „břeh je objímal kol a kol"*

Metafora — Trop

Přenášení pojmenování na základě podobnosti

Mácha zde přímo nepojmenovává hvězdy na noční obloze, ale obrazně je označuje jako vzdálená „slunce“ jiných, neznámých světů.

> *„a slunce jasná světů jiných"*

Přirovnání — Trop

Srovnání dvou věcí spojkou jako nebo co.

Hvězdy, které Mácha opisuje jako „slunce jasná světů jiných“, se přirovnávají ke slzám. Spojka „co“ tu znamená „jako“. Do idylického obrazu tím na posledním řádku poprvé vstoupí pláč.

> *„planoucí tam co slzy lásky"*

© Knížky s Vítkem · Autorské dílo chráněné zákonem č. 121/2000 Sb. Neoprávněné kopírování a šíření je přísně zakázáno. · knizkysvitkem.cz